

СТАНОВЛЕННЯ ДЕРЖАВНОСТІ УКРАЇНИ

УДК 342.228 (477)

Наталія Салтан, Олександр Салтан

«ЖИВИ УКРАЇНО, НЕЗЛАМНА І СИЛЬНА»...

Парламентські дебати навколо затвердження тексту Державного гімну України 4 та 6 березня 2003 року

Досліджено процес ухвалення тексту Державного гімну України у березні 2003 року. Здійснено текстологічний аналіз стенограми засідання Верховної Ради України, що дозволило зрозуміти позицію окремих державних діячів щодо змістовної складової українського гімну.

Моніторинг політичних дебатів, зафіксованих у документі, виявив досить неоднозначну позицію вітчизняних можновладців стосовно фундаментальних суспільних і державотворчих засад подальшого існування власної Батьківщини.

Автори дійшли висновку, що узгодження тексту Державного гімну нашої країни в існуючому варіанті безпосереднім чином вплинуло на долю всієї української держави у подальші періоди новітньої історії.

Ключові слова: альтернатива, Верховна Рада України, Державний гімн, народні депутати, парламентські дебати, пленарне засідання, політичний компроміс.

Процес українського державотворення був насичений численними доленосними та знаковими подіями. Одним із таких історичних епізодів стало затвердження у березні 2003 року тексту Державного гімну України, що стало суттєвим внеском у формуванні модерної української національної ідеї.

У ході другого етапу його затвердження українська політична еліта врешті-решт спромоглася дати суспільству майже повноцінний національний символ, з яким країна живе вже більше 13 років. Останнім часом Державний гімн став досить модним трендом, який виконують українці в усіх куточках власної держави. Однак ніхто з них, мабуть, не замислювався, як і чому влада після 11-річної паузи вирішила виправити історичну недолугість, доповнивши легітимізовану парламентом у 1992 році мелодію **Михайла Вербицького (1815 – 1870)** словами **Павла Чубинського (1839 – 1884)**, написаними у другій половині XIX ст.

Слід підкреслити, що історіографія цієї події досить обмежена. Практично не згадує про неї у своїх численних книгах головний ініціатор модернізації та ухвалення тексту Державного гімну України **Леонід Кучма (н. 1938 р.)**, законодавча ініціатива якого знайшла широку депутатську підтримку. Екс-президент України у своїй

© Салтан Наталія Миколаївна – кандидат історичних наук, доцент (Харківська державна академія фізичної культури).

© Салтан Олександр Миколайович – кандидат історичних наук, доцент (Харківська державна академія фізичної культури).

мемуарах та виступах зосереджує увагу головним чином на складних тенденціях економічного буття нашої країни. Інколи Леонід Данилович висловлює свої думки щодо політичних та навіть культурно-ідеологічних засад розбудови України. Але в жодному випадку він не згадує про свою власну роль та позицію у питанні ухвалення музики та тексту Державного гімну [22-25].

Не вважали за потрібне висвітлити цю тему й відомі нам біографи Л. Кучми, зокрема: К. Бондаренко [1], А. Гальчинський [15] та Г. Корж [21].

На превеликий жаль, дана історична подія як яскравий прояв президентського патерналізму та волонтаризму не фігурує в монографії одного з найпопулярніших опонентів Л. Кучми – Є. Голибарда [17].

Ця тема ніби губиться серед спогадів третього Президента України **Віктора Ющенка (н. 1954 р.)**, культурно-історична політика якого базувалася на відродженні історичної пам'яті української нації. Як не дивно, але, попри гуманітарний характер п'ятирічного правління Віктора Андрійовича та систематичне декларування історичних державотворчих та ідеологічних цінностей, звертаючись «до нації», лідер «помаранчевої революції» забуває про пріоритетну концептуальну роль у цих питаннях урочистої пісні власної держави [32-34]. Навіть виголошуючи промову на честь свята національного прапора, Ющенко (поряд з державним прапором) згадує про герб України, але ніби зовсім забуває про останній елемент символічної тріади країни – її гімн [33].

У автобіографічних нотатках про Президента В. Ющенка його радника В. Жулинського події 4 та 6 березня 2003 року не згадані жодним чином [18].

Відсутні будь-які записи щодо процедури ухвалення словесних рядків гімну в мемуарах опального **Віктора Януковича (н. 1950 р.)**, який у своїх книгах та заздалегідь написаних виступах акцентував увагу на загальному добробуті населення і «покращенні життя вже сьогодні» [35].

Ця інформація випадає з поля зору тодішнього спікера українського парламенту **Володимира Литвина (н. 1956 р.)**. Володіючи ораторським талантом, Володимир Михайлович зарекомендував себе як активний народний трибун. Однак перегляд його полум'яних промов, адресованих представникам різних верств населення, не виявив жодних натяків, які б стосувалися процедури ініціювання та затвердження тексту Державного гімну України [26].

Отже, залишається сподіватися, що, можливо, з часом історична мемуаристика новітньої доби буде містити інформацію стосовно процесу ухвалення музичного символу України, а безпосередні учасники тих подій залишать бодай-би якісь епізодичні спогади про ці події. Тому на сьогодні єдиним першоджерелом залишаються стенограми засідань Верховної Ради України, розміщені на її офіційному сайті [9-10]. Згаданий історичний документ є у відкритому доступі. Його цінність полягає у максимально точному текстовому варіанті фіксації пленарних засідань українського парламенту відповідно до конкретних просторово-часових показників. І хоча стенографічний запис не передає емоційного стану депутатських дебатів, але їхні вичерпні діалоги є наочним прикладом публічності політичного перформансу, що відбувся в сесійній залі навесні 2003 року. Їхній аналіз відкриває можливість для вивчення ролі й місця вищого представницького органу влади у доленосних політичних процесах минулого й сьогодення.

Статистичні дані (щодо законодавчої ініціативи та процедури ухвалення законопроекту про Державний гімн України), які містить сайт, розкривають динаміку даного процесу [2-8; 13]. Співставлення згаданих інформаційних чинників та авторські логічні умовиводи виступають засобами нарративного відтворення головного задуму сценарію президентсько-парламентського політичного спектаклю з затвердження тексту Державного гімну України. Завершуючи історіографічний огляд, ми можемо впевнено констатувати, що вивченням історії узаконення текстологічного елементу Державного гімну України до цього часу практично ніхто не займався, а тому запропоноване дослідження у вітчизняній історичній науці є першою спробою науково-історичного аналізу даного питання.

Як відомо, з моменту проголошення незалежності, українська держава потребувала легітимної національної символіки: прапора, герба та гімну. До цього процесу активно долучалися як вітчизняні можновладці, так і небайдужі громадяни. Їхні пропозиції щодо варіацій національних символів періодично надходили до різноманітних керівних інстанцій країни. У Центральному державному архіві вищих органів влади України (ф. 1, оп. 22, спр. 2067, 2078, 2082, 2090. – *Прим. авт.*) зберігаються листи та ескізи мешканців України з пропозиціями щодо затвердження національної символіки. Перші два компоненти державних символів були затверджені майже одразу. Єдине застереження стосувалося урочистої державної пісні, якою мав стати гімн України. На момент проголошення незалежності Верховна Рада першого скликання (1990 – 1994) мала комуністичну більшість (так звана «група 239». – *Авт.*), яка виступала головним гальмом можливих швидких реформ та радикальних перетворень, тому ухвалення слів гімну в принципі було неможливо. Незважаючи на це, Указом Президії Верховної Ради України від 15 січня 1992 р. було ухвалено музичну редакцію гімну, яка довгий час лунала без словесного супроводу. Вочевидь, текст написаний у другій половині XIX ст., в усіх існуючих варіаціях не задовольняв консервативно налаштованих парламентарів, а головним чином українських комуністів. Інша частина депутатського корпусу воліла не дратувати Росію, адже низка українофільських рядків гімну була спрямована саме проти імперської політики Москви. Багатовекторна зовнішня політика другого Президента сприяла тому, що впродовж 11 років на жодному з пленарних засідань Верховної Ради не піднімалося питання про депутатське узаконення тексту Державного гімну. Те ж саме стосувалося й державного герба. Як відомо – тризуб було визнано малим гербом, головним елементом майбутнього великого герба української держави. Розробка та ухвалення великого герба розтяглися на десятиліття. На превеликий жаль, цей процес триває й понині.

Таким чином, в контексті розробки та затвердження національної символіки, станом на початок XXI ст., Україна мала державний прапор, малий герб та безсловесний гімн. Це було закріплено у двадцятій статті Конституції України, прийнятої Верховною Радою 28 червня 1996 р. [20]. У той же час для подолання протиріч і суперечок 3 вересня 1996 року парламент ухвалив постанову, яка зобов'язувала Кабінет Міністрів шляхом проведення відповідних конкурсів доповнити музику М. Вербицького та надати Державному гімну словесного забарвлення. Але жоден з українських урядів не квапився виконувати волю парламенту, тому це питання «спустили на гальмах». Здавалося, такий стан речей улаштовує всіх. Однак на початку весни 2003 року суттєво декомунізована Верховна Рада України IV скликання (2002 – 2006) розпочала дебати щодо затвердження слів музичної емблеми країни. Як не дивно, але розгляд цього питання започаткували комуністи. Згідно з депутатською ініціативою за №1073 **Володимира Олексійовича Лещенка (н. 1950 р.)** від 25 травня 2002 р., вищий представницький орган влади України повернувся до процесу розгляду текстологічної складової урочистої пісні української держави. До другої половини лютого 2003 р. законопроект В. Лещенка разом із іншими альтернативними пропозиціями розглядала низка профільних комітетів. І лише 4 березня 2003 року Верховна Рада розпочала процедуру ухвали тексту Державного гімну України. Під час вищезгаданого засідання, у своїй короткій промові Лещенко акцентував увагу на тому, що гімн має об'єднувати народ, надихаючи його на грандіозні звершення. Критикуючи музику М. Вербицького та слова П. Чубинського, Володимир Олексійович указав на їхню архаїчність, наголосивши, що назва й зміст тексту виступає як вірш-реквієм українській державі та українському народові [9]. У цьому контексті антиукраїнська позиція комуністів була зрозумілою, але не викликала будь-яких конструктивних контраргументів з боку патріотично налаштованих парламентських фракцій. Це дозволяє зробити висновок, що як тоді, так і сьогодні, не відділяючи ключові слова першого рядка гімну, переважна частина суспільства вважає його архаїчним, застарілим та деструктивним. У якості альтернативи Лещенко запропонував проект оновленого, декомунізованого тексту гімну УРСР від 22 березня 1978 року авторства екснардепа **Михайла Туша (н. 1943 р.)** «Живи Україно, незламна і силь-

на» [Див. додаток 1]. Музичний супровід слів Лещенко вважав за доцільне зберегти, використавши мелодію гімну радянської України. Така позиція українських «лівих» дуже нагадувала «постсовковий» російський сценарій. Адже за наказом президента **Володимира Путіна (н. 1952 р.)** з 2000 р. у Росії було затверджено модернізований текст гімну СРСР зі збереженням старого музичного супроводу композитора А. Александрова. Такий політичний унісон з «братнім російським народом» вітчизняної «п'ятої колонії» напружував і відверто дратував велику кількість народних обранців, які не ностальгували за «величним» радянським минулим.

Між тим, підтримуючи свого колегу по фракції, народний депутат **Олександр Масенко (н. 1949 р.)** зауважив, що цей варіант не набере конституційної більшості, тому його разом із низкою альтернативних варіантів тексту й музики варто винести на референдум.

Комуністична ініціатива з цього питання викликала невеличку дискусію, в якій прийняли участь депутати від СПУ, «Нашої України», КПУ та БЮТу [Див. додаток 2]. Якщо соціаліст **Іван Бокий (н. 1942 р.)** і депутат від «Нашої України» **Петро Мовчан (н. 1939 р.)** вбачали у мелодії гімну радянські мотиви, то колега останнього **Валерій Асадчев (н. 1953 р.)** висловив думку щодо спроби комуністів шляхом ухвалення гімну змінити Конституцію України. Дійсно, ухвала комуністичного варіанту гімну могла стати юридичним прецедентом для видозміни Основного Закону нашої держави. Тому Асадчев, дорікаючи «симоненківцям», просив спікера Володимира Литвина зняти цей законопроект з розгляду.

Але Литвин залишив пропозицію Асадчева без уваги, надавши слово депутату від БЮТу **Левку Григоровичу Лук'яненку (н. 1927 р.)**, який 20 червня 2002 р. висунув альтернативний законопроект тексту Державного гімну України за №1073-1. Позиція Лук'яненка базувалася на одному з варіантів вірша Павла Чубинського «Ще не вмерла Україна» [Див. додаток 3]. Після невеличкого історичного екскурсу Левко Григорович зауважив, що слова гімну не втратили свою актуальність, а тому «... мусимо цей традиційний гімн затвердити як Державний гімн. Навіть уже засновок покладений у Конституцію, бо там сказано, що національний гімн має стати Державним гімном» [9].

Опонуєчи Лук'яненку, комуніст **Валерій Мішура (н. 1941 р.)** нагадав йому, що свого часу Президент **Леонід Кравчук (н. 1934 р.)** обіцяв винести процедуру затвердження національних символів на референдум. Дотримуючися логіки аргументації, Мішура зазначив, що частина українців не сприймає класичний гімн України, а тому його треба оновити й запропонувати суспільству. Натомість Лук'яненко вважав за потрібне перетворити національний гімн (П. Чубинського та М. Вербицького. – **Авт.**) на державний. На його думку, парламентського обговорення та голосування для вирішення цього питання було цілком достатньо. Аналізуючи окремі фрагменти тексту гімну П. Чубинського, Левко Григорович висловив пропозицію щодо невеличкої кореляції першого рядка. Лук'яненко вважав, що «Україна в такому стані, що нам скласти зовсім інший Гімн ще рано, ми ще тільки становимося незалежною державою, ми ще нею не стали і тому змінивши слова «ще не вмерла Україна» на «ще не вмерла України і слава, і воля» [9]. Знаковим моментом законодавчої ініціативи Л. Лук'яненка став висновок комітету від 19 лютого 2003 року. У резолюції було зазначено: «Враховати, що названий законопроект повторює законопроект з реєстру №1073-2 в частині, що стосується тексту Державного гімну України» [7]. У такий спосіб комітет дав зрозуміти, що варіант Державного гімну України Л. Лук'яненка повторює варіант Президента Л. Кучми (за №1073-2. – **Авт.**) поданий значно пізніше. Незважаючи на суттєву хронологічну та текстову розбіжність, колеги-депутати ніби натякали Л. Лук'яненку, що президентський законопроект більш пріоритетний. Імовірно, що така позиція стала наслідком президентського «темника», який наполегливо рекомендував парламентським опонентам здати позиції у другому раунді. До того ж Лук'яненко не міг не розуміти, що до комітетів президентський законопроект було подано як невідкладний і розглянуто вже 29 вересня 2002 р. Врешті-решт, на початковій фазі обговорення Державного гімну України зіштовхнулися позиції лівих,

пропрезидентських та демократичних сил. Якщо комуністи були прихильниками оновленої радянської архаїки, то демократичні фракції висловлювались за текстологічний традиціоналізм ХІХ ст., вважаючи, що він не втратив своєї актуальності. Комуністична фракція вирішила діяти в обхід конституційної дефініції двадцятої статті. Іншими словами, ухвалюючи гімн окремим нормативним документом, комуністи прагнули затвердити свою позицію, замінивши Конституцію окремим законом.

Після виступу Л. Лук'яненка відбулася зміна головуючого. Замість В. Литвина засідання проводив перший заступник спікера **Геннадій Васильєв (н. 1953 р.)**. До дискусії було долучено міністра культури і мистецтва України **Юрія Петровича Богуцького (н. 1952 р.)**. Міністр поінформував народних депутатів, що «...з метою вирішення даної проблеми було створено спеціальну комісію з підготовки та проведення конкурсу на кращий текст Державного гімну України». У роботі комісії брали участь провідні діячі мистецтва, культурологи, історики, літературознавці, громадські й політичні діячі, представники різних політичних сил. До державної комісії надійшло 784 проекти, які пройшли фахову експертизу. З його слів, також розглянуто понад 500 пропозицій щодо затвердження історичного тексту Павла Платоновича Чубинського «Ще не вмерла Україна» з певними змінами.

Цей законопроект було подано Міністерством культури і мистецтв, розглянуто й схвалено на засіданні Кабінету Міністрів України 14 червня 2000 року та підтримано Президентом України Л. Кучмою. Дане питання обговорювалося на тематичній нараді під головуванням Голови Верховної Ради України В. Литвина, а також на засіданнях відповідних комітетів Верховної Ради. На думку Ю. Богуцького: «Пропонований законопроект є яскравим уособленням ідеї здобуття незалежності нашої країни і, на нашу думку, цілком відтворює зміст і форми самовираження нації з її героїчним минулим, яке вдало пов'язується через сучасність з майбутнім» [9].

Міністр культури наполягав на тому, що музика й текст мають бути аутентичними, а відповідно доповнювати одне одного. Така позиція підкріплювалася багаторічним ужитком музики гімну, який він запропонував затвердити окремим законом, що не потребувало зміни Конституції. По суті, у ході пленарного засідання 4 березня 2003 р. Ю. Богуцький озвучив третій варіант (так званий президентський проект за № 1073-2) Державного гімну України, внесений Л. Кучмою на розгляд парламенту 26 вересня 2002 року [Див. додаток 4]. Єдине, чого не пояснив міністр, це те, як ортодоксальний музичний супровід М. Вербицького поєднати з двокуплетним варіантом, запропонованим Президентом України. Втім, часова дисонансність між музикою і словами мало кого турбувала.

Парламентські дебати дещо вщухли після виступів народних депутатів **Віктора Тарана (Терена) (н. 1941 р.)** (БЮТ) та **Богдана Костинюка (н. 1958 р.)** («Наша Україна»), які намагалися з'ясувати процедуру юридичної відповідальності порушення закону про Державний гімн України. Але теза комуніста **Бориса Олійника (н. 1935 р.)** щодо доцільності першого рядка гімну сприяла відновленню депутатської дискусії. Народний депутат від фракції «Наша Україна» **Юрій Кармазін (н. 1957 р.)**, критикуючи роботу міністерської комісії та лавіюючи між двома варіантами гімну, наголосив: «...очевидно, що проект 1073, внесений народним депутатом України, не може бути прийнятий через те, що він входить у суперечність із Конституцією, він це чесно визнав, що каже, я розумію, що це можуть бути зміни до Конституції. Найбільше підходить варіант Левка Лук'яненка» [9].

Альтернативну точку зору висловив представник Народної партії України Комітету з питань державного будівництва та місцевого самоврядування **Віталій Олуйко (н. 1961 р.)**. Звернувши увагу на необхідності затвердження тексту гімну в парламентсько-конституційному форматі, Олуйко підкреслив, що комітет: «...прийняв рішення підтримати законопроект, внесений Президентом України» [9]. Історичний казус полягав у тому, що комітети віддали перевагу саме президентському законопроекту. Варіант Левка Лук'яненка (попри відповідність 20 статті Конституції України) комітетом був поставлений під сумнів, що робило його непрохідним [6].

Далі слово взяв народний депутат від БЮТу **Володимир Яворівський (н. 1942 р.)**.

У своєму виступі він наголосив, що, попри архаїчність і фатальність, рядок «ще не вмерла», вкупі з основним текстом гімну варто підтримати усім фракціям. «Я переконаний, що цей гімн, ці слова будуть тимчасові і, дай Боже, щоб ця тимчасовість була дуже короткою, щоб ми швидше позбулися і тієї влади, про яку я вже тут казав, і нашої нерішучості. І щоб, якщо Україна справді постане, я думаю, будуть, будуть нормальні слова і писати їх повинні все-таки не дилетанти, а є люди, є професіонали, є Мовчани, є Драчі, є Бориси Олійники, вистачає, кому написати, але зараз нам потрібно прийняти ці слова. Мені здається, що сама історія нас до цього зобов'язує», – зауважив В. Яворівський [9].

Але комуністи не здавалися. Представниця «лівої» фракції **Ольга Гінзбург (н. 1953 р.)** акцентувала увагу на не гімновому масштабі музики та слів, запропонованих до затвердження депутатом Л. Лук'яненком і президентом Л. Кучмою. Гінзбург наголосила: «...Сьогодні люди не готові говорити про гімн, вони сьогодні не мають гідного життя, і ми з вами, розмовляючи про гімн, і комуністична фракція про це говорить, що ми повинні вирішити всі питання, які суспільних, соціальних проблем стосуються нашої людини, а потім ми повинні вирішити питання про гімн» [9]. Спроба вивести обговорення вбік наштовхнулася на позицію б'ютівця **Андрія Шкіля (н. 1963 р.)**, який, вдавшись до історичної антимонії, порівняв окремі рядки П. Чубинського з польським і британським гімном, висловивши незадоволення словами «згинуть наші вороженьки, як роса на сонці». Виступ Шкіля звівся до тези, що: «...напевно, це питання потребує ширшого обговорення, потребує ширшої підтримки і зваженості у прийнятті рішення» [9]...

Обговорення проектів Державного гімну України 4 березня 2003 року завершили виступи народних депутатів від «Нашої України» **В'ячеслава Кириленка (н. 1968 р.)** та **Івана Зайця (н. 1952 р.)**. Перший, критикуючи владу за рутинний формалізм в ухваленні гімну, висловив свою прихильність проекту Л. Лук'яненка. «... Я вважаю, що мені немає потреби дискутувати із текстом, який запропонований комуністами, це їхнє право, і музику пропонувати свою – це також їхнє право. Я буду голосувати за проект Лук'яненка. Але я хочу сказати, що при опозиції Лук'яненка-Кучма, то проект Кучми спрямований на формальне затвердження короткого тексту без його реального впровадження у життя, бо Президентові цей гімн, на мою думку, не є дорогим. І ми це теж будемо завжди пам'ятати при голосуванні» [9]. Мабуть, В'ячеслав Анатолійович був єдиним із учасників парламентської дискусії, який усвідомлював сутність змін, запропонованих владою. Втім, незважаючи на досить сміливу громадянську позицію, В. Кириленко віддасть свій голос за президентський законопроект.

Його колега І. Заєць, нівелюючи комуністичний варіант гімну (попри опозиційність до влади фракції «Наша Україна»), несподівано став лобювати президентську ідею тексту Державного гімну. На його думку: «У законопроекті Президента України пропонується затвердити Гімн із словами першого куплету та приспіву твору Павла Чубинського. А Левко Лук'яненко пропонує до цього додати ще другий і третій куплет. Я думаю, що краще було б обмежитися першим куплетом та приспівом, що робить Гімн лаконічним і цільним символом національної єдності» [9]. Така відмінність поглядів двох депутатів однієї фракції (у поєднанні з пасивністю їхніх лідерів) свідчить про відсутність узгодженої точки зору опозиційних сил щодо ухвалення законопроектів, ініційованих Президентом. Виступ Івана Зайця став епілогом обговорення тексту Державного гімну України.

Таким чином, під час першої фази «гімнових парламентських дебатів» було запропоновано три альтернативні варіанти тексту. Перший – комуністичний, другий – демократичний, третій – президентський [Див. таблицю 1]. Загалом у обговоренні проектів брали участь 23 народні депутати України і один міністр [Див. додаток 2]. Критикуючи позицію комуністів, демократичні сили не дійшли консенсусу щодо узгодженої позиції тексту Державного гімну України. У ході парламентської полеміки спостерігався певний розкол серед депутатів, більшість із яких схилилася до президентського проекту. У цьому контексті класичний проект гімну Левка Лук'яненка видавався суто технічною альтернативою. Першу стадію боротьби за Державний

гімн України було завершено за годину. Наступним етапом мало бути голосування, заплановане на 6 березня 2003 року.

Того дня в сесійній залі зареєструвалися 425 народних депутатів. Це було шістнадцяте засідання Верховної Ради України IV скликання. Питання затвердження законопроекту про Державний гімн України було винесене на другу половину дня. Після обідньої перерви засідання відновилося о 12:34 з виступу народного депутата від КПУ **Валентина Матвєєва (н. 1943 р.)** щодо процедури голосування. Сама процедура запланованого голосування містила юридичну колізію, яку озвучив народний депутат-б'ютівець **Анатолій Матвієнко (н. 1965 р.)**. Сутність колізії полягала у кількості голосів депутатів, які мав набрати законопроект про Державний гімн України. Більш того, процес ухвалення державних символів не мав чітко виписаної процедури. Тому Матвієнко, посилаючися на консенсус голів фракцій, запропонував провести пілотне голосування в першому читанні за усі запропоновані варіанти законопроекту, визначивши схвальний ліміт у межах парламентської більшості – тобто 226 народних депутатів. Такий старт, на його думку, мав відкрити можливість для голосування «в цілому» і «за основу». Але позиція викликала спротив з боку комуністів. Народний депутат **Адам Мартинюк (н. 1950 р.)** став наполягати на 300 голосах, посилаючися на статтю 20 Конституції України, де чітко зазначено, який відсоток депутатських «за» необхідно набрати для ухвалення даного рішення. «В Конституції чітко і ясно виписане положення про те, як приймається Конституція, і в Конституції сказано, що закони про державні символи України приймаються конституційним законом. А конституційний закон, це мається на увазі 300 голосів для того, щоб вважати, що закон прийнятий. Ніякого попереднього схвалення, ніякого направлення в Конституційний Суд і так далі не треба. Це не зміна до Конституції, це прийняття окремого закону», – наголосив Мартинюк [10].

Пропозицію Матвієнка підтримав його колега В. Асадчев, зауваживши, що: «...закон 1073 (проект комуніста В. Лещенка. – *прим. авт.*) сьогодні суперечить Конституції, тому що він не складений на музику Вербицького. Тому тут вже його треба розглядати як закон про внесення змін в Конституцію саму і по процедурі, яка передбачає такі зміни. Його просто зараз не можна голосувати. Уявіть собі, що ми його приймемо. Але він тоді буде суперечити нормі Конституції» [10].

У такий спосіб демократичні сили намагалися дезавувати комуністів, намагаючися зняти з голосування їхній законопроект за № 1073. Несподівано депутат від КПУ **Олег Грачов (н. 1950 р.)** висловився за заслуховування фонограми усіх варіантів гімну. Як бачимо, «симоненківці» свідомо затягували процедуру ухвалення законопроекту. Всупереч визначеному регламентом порядку денному, очікувана процедура голосування загрожувала перерости у палкі дебати. Проти цього рішуче виступив народний депутат А. Шкіль. Врешті-решт, В. Литвин о 12:43 поставив «лівий» проект Державного гімну України на голосування «за основу». Але результати виявилися невтішними для комуністів. За законопроект № 1073 проголосувало лише 62 народні депутати [10].

Наступним етапом парламентської ухвали мав стати проект № 1073-1 Левка Лук'яненка. Але той, взявши слово, несподівано (о 12:43:03) відкликав його, висловивши пропозицію підтримати законопроект Президента. Майже миттєво В. Литвин поставив на голосування «за основу» законопроект № 1073-2, який набрав 326 голосів, що означало його перемогу у першому читанні [10].

Після невеличкої дискусії щодо юридично правильного формату назви затверженого рішення (поправки до Конституції чи закон), спікер поставив на голосування про прийняття рішення в цілому проект закону про Державний гімн України в якості закону за №1073-2. Другий етап голосування набрав уже 334 голоси – трохи більше ніж конституційна більшість [Див. додаток 2]. Законопроект №1073-2 підтримали практично всі фракції парламенту, окрім комуністичної. Такий результат означав народження закону (без внесення змін до Конституції) про Державний гімн України у варіанті Президента Леоніда Кучми.

Після голосування необільшовики не вдалися до бійок чи блокування трибуни.

Останнім словесним аргументом комуністів став короткий виступ В. Лещенка. «Шановний Володимир Михайлович, шановні народні депутати, шановні виборці! Тільки що ми стали свідками, коли конституційний закон про Державний гімн України прийнятий з порушенням Конституції і Регламентом Верховної Ради України. Ми знаємо, що в залі зараз немає десятків народних депутатів, за яких проголосували інші депутати. Про це голова Регламентного комітету наголошував, що треба було список оголосити, кого немає. Дякую», – резюмував народний депутат [10]. Але, незважаючи на наявність анонсованих комуністом В. Лещенком наявних «парламентарів-піаністів», законопроект і так набирал достатню кількість голосів. Загалом, на ухвалення тексту Державного гімну України парламентарі витратили близько 30 хвилин.

Одним із парадоксів процедури ухвалення парламентом слів Державного гімну України є той факт, що комуністичний варіант під час проходження через комітет отримав негативну оцінку. Комітет з питань державного будівництва та місцевого самоврядування пропонував 19 лютого 2003 року відхилити його як такий, що суперечить Конституції України. На цьому наполягав народний депутат В. Асадчев. Адже у гімні симоненківців мелодія не відповідала нормі 20-ї статті Конституції. У цій ситуації українські комуністи вели себе як політичні камікадзе, розуміючи, що проект В. Лещенка з самого початку був непрохідним. Незважаючи на невтішну резолюцію комітету, комуністи все ж внесли свій законопроект на розгляд. У цьому проглядається деструктивна роль «лівих», визначена для них закулісним сценаристом цієї парламентської вистави, який хотів продемонструвати видимість демократії в Україні. Формально комуністична фракція зазнала чергової тактичної поразки, незважаючи на яку восени їхній політичний силі віддали крісло першого віце-спікера. Політична фабула цієї історичної події є прозорим натяком на кулуарну домовленість українських політичних сил, головним ініціатором якої був Леонід Кучма. Врешті-решт, країна нарешті отримала текст Державного гімну, який існує і донині [19].

Під час обговорення варіантів тексту ні в кого з парламентарів не виникло сумніву щодо часової розбіжності у звучанні музики та слів. Трохи пізніше композитори переписують музичну партитуру, зробивши її синхронною з першим куплетом і прислівом, запропонованим Президентом. Затверджений парламентом і підписаний 12 березня 2003 р. спікером, а 25 березня 2003 р. Президентом закон про Державний гімн України набув чинності з моменту його публікації [Див. додаток 5].

Підбиваючи підсумки, слід зазначити, що процедура затвердження тексту Державного гімну України стала ще одним тестом для українського політикуму початку 2000-х років. Наближалися чергові президентські вибори. На відміну від попередньої каденції, Леоніду Кучмі майже не було чим пишатися. Його другу п'ятирічку правління країною супроводжували численні кризи та скандали. Тому другому Президенту конче необхідно було зробити якийсь символічний державницький крок. Одним із таких кроків і стало затвердження слів Державного гімну України.

З іншого боку, президентська ініціатива щодо тексту гімну була випробуванням депутатської прихильності по відношенню до Президента України. І український олігархат (в особі народних депутатів IV скликання) у переважній більшості залишався слухняним виконавцем волі очільника держави. Тому не дивно, що президентський законопроект підтримала конституційна більшість депутатського корпусу Верховної Ради. Отже, процес затвердження Гімну Української держави став своєрідним тестом на слухняність та лояльність парламенту по відношенню до Президента України. Леонід Кучма вкотре пересвідчився, що парламентарі не стануть опиратися його волі, принаймні у такому дріб'язковому питанні як текст Державного гімну. Судячи зі змісту стенограм засідань Верховної Ради, цей процес відбувся майже без будь-яких ускладнень. Фактично він являв собою традиційну бюрократичну процедуру, властиву владним органам України посткомуністичного періоду.

Вочевидь текст гімну був не до кінця зрозумілим та й не цікавим вітчизняним народним обранцям. Депутатські контраргументи стосувалися лише першого рядка вірша П. Чубинського, який для багатьох нагадував реквієм українській державності. Чому Президент і народні обранці (беручи до уваги один з класичних варіантів)

фактично відмовилися від автентичного тексту Павла Платоновича, залишається не з'ясованим [Див. додаток 6]. Можливо, відповідь криється в віршованих рядках цього твору, який, принижуючи «москалів», гостро критикуючи гетьмана Б. Хмельницького, закликав до боротьби за незалежність, проголошену 24 серпня 1991 р. Окрім того, беручи за основу частину тексту гімну XIX ст., було дещо змінено перший рядок. Замість «*Ще не вмерла Україна і слава і воля*» (*тут і далі курсив наш. – Авт.*), зафіксовано «*Ще не вмерла України і слава і воля*». Тобто слово Україна з називного відмінка було переведено у родовий, що, в поєднанні з чергуванням розділових знаків, докорінно змінювало смислове навантаження. Вважається, що автором змін був Левко Лук'яненко, а особисто Президент Леонід Кучма, хоча існують версії щодо можливої модифікації першого рядка ще в другій половині XIX ст. Більш того, з восьми рядків приспіву була ухвалена лише половина. Це було пов'язане з тим, що завершальна частина приспіву «*Гей-гей, браття миле, Ну мо братися за діло! Гей-гей, пора встати, Пора волю добувати*», станом на початок XXI ст. не відповідала запитам українського суспільства.

Як бачимо, жоден із запропонованих варіантів гімну не проходив громадських обговорень, хоча і отримав формальний висновок державної комісії та низки парламентських комітетів. Процедура вивчення та розробки законопроектів у комітетах була досить швидкою. Найдовше з усіх (до 24 лютого 2003 р. – *Авт.*) представники комітетів чомусь розглядали «неокомуністичний» проект депутата В. Лещенка, швидше за всіх – законопроект Президента. До речі, подавши свій законопроект пізніше за своїх конкурентів, Президент випередив їх за хронологією розгляду комітетами. Попри штучну альтернативність варіантів, перемогла саме президентська ініціатива, як єдино історично вірна та актуальна. Вона мала небагато спільних рис з першим і другим куплетом вірша П. Чубинського [Див. додаток 4, 6].

Не беручи до уваги так званий «лівий» варіант текстологічної складової гімну, слід зазначити, що, використовуючи одну з наявних варіацій вірша «Ще не вмерла Україна», нардеп Л. Лук'яненко свідомо опустив другий куплет. Його антагоністичне та конфронтаційне навантаження («*Станем браття в бій кривавий від Сяну до Дону. В ріднім краї панувати не дамо нікому*». – *Прим. авт.*) могло зіпсувати стосунки з Росією та Польщею, тому згадані автори законопроектів вирішили уникнути його. До речі, в оригінальному тексті вірша Павла Чубинського ці рядки відсутні взагалі. Вважається, що цей куплет (разом з альтернативним варіантом національного гімну, який парламентом і було взято за основу) згодом було дописано маловідомим українським поетом та етнографом С. Даниловичем [Див. таблицю 1]. Свідомо ігноруючи ці рядки, українські гімнотворці по суті відмовилися від ідеї національної єдності та територіальної соборності України, про яку йде мова в другому куплеті. Як покаже час, це болісно нагадає про себе у 2014 р...

У результаті – країна і суспільство отримали «куций» і дещо видозмінений, частково схожий на один з варіантів тексту гімн, написаний П. Чубинським у позаминулому столітті. Його умовно можна назвати «одна третина».

На думку авторів, етимологічна складова затвердженого тексту Державного гімну України є символічним віддзеркаленням епохи Л. Кучми. Це вкотре підтвердило існування в тогочасній Україні «суперпрезидентської» республіки. Слід звернути увагу, що президентський варіант – є частково консервативними нотками вірша «Ще не вмерла Україна». Саме посткомуністичний неоконсерватизм став політичним кредом епохи Леоніда Даниловича.

Водночас знаковим є те, що парламентарі не пристали на «пострадянський» варіант М. Туша, ініційований В. Лещенком, що певною мірою є свідченням зрілості українського політикуму, свідченням його бажання до європейської інтеграції та формування нової системи цінностей. У березні 2003 р. у ході затвердження тексту Державного гімну України народні обранці остаточно відмовилися від будь-якої «реанімації» державних та ідеологічних символів соціалістичної доби. Ухвалений текст є своєрідним маніфестом, що остаточно поривав з комуністичним минулим, принаймні в площині державної атрибутики.

Парадоксом є те, що саме комуністична фракція українського парламенту часів незалежності стала ініціатором проміжного етапу конституціоналізації чи не найважливішого елементу національної символіки, яким є Державний гімн.

Втім, не виключено, що такий стан речей міг відбутися з волі адміністрації Президента, очолюваної лідером СДПУ (о) та кумом В. Путіна **Віктором Медведчуком (н. 1954 р.)**, який цілком міг виступити в ролі продюсера подій 4 й 6 березня 2003 року.

Не варто забувати і факт відсутності в сесійній залі під час обговорення та ухвалення законопроектів як Президента Л. Кучми, так і тогочасного Прем'єр-міністра В. Януковича. Навряд чи такий факт можна пояснити зайнятістю найвищих посадовців країни. Імовірніше за все, ця подія здавалася обом якоюсь другорядною або ж такою, з якої не отримаєш ніякого прибутку. Вочевидь означених осіб цікавила не стільки держава – скільки влада.

Також звертає на себе увагу інертна роль голови Верховної Ради України В. Литвина. Як відомо останній є фаховим істориком. Але, як свідчить стенограма засідання, він обмежився канцелярською роллю в ході обговорення та затвердження тексту гімну. Ці факти є яскравим свідченням волюнтаристського, одноосібного рішення, спущеного зверху, яке просто було треба провести та ухвалити.

Відрізнялася пасивністю деморалізована та напівслухняна парламентська опозиція, лідерами якої були народні депутати: **Віктор Ющенко (н. 1954 р.)** та **Юлія Тимошенко (н. 1960 р.)**. Голосуючи «за», вони фактично підтримали президентський законопроект. До речі, так само вчинив і нинішній Президент України **Петро Порошенко (н. 1965 р.)**. Демократичні сили обмежилися лише висуванням ідеї альтернативного тексту гімну (так званий варіант «без другого куплету». – *Прим. авт.*), автором якого виступив «б'ютівець» Левко Лук'яненко. З незрозумілих причин у найкульмінаційніший момент він відкликав свій законопроект.

Цікавою закономірністю дослідженої нами історичної події є те, що практично всі ініціатори законопроектів тексту Державного гімну України (а також автор варіанту **«Живи Україно незламна і сильна»** – Михайло Туш) родом із Чернігівщини. Отож принаймні у цьому питанні, ініціатива в формуванні ціннісних засад української національної ідеї початку ХХ ст. належить вихідцям з Північно-Східної частини України.

Після остаточного ухвалення слів гімну в 2003 р. у подальші роки окремі депутати Верховної Ради (б'ютівець Д. Ветвицький, регіонали: В. Колесніченко та Н. Шуфрич, комуніст П. Симоненко, радикал О. Ляшко та ін.) висловлювали бажання видозміни окремих його рядків, куплетів, а інколи й заміни усього тексту. Це було спричинено імпульсивною критикою провідних політиків на шпальтах вітчизняних ЗМІ, фатальністю його фабульного навантаження, а також бажанням досягти високого рівня політичного піару.

Через 9 років після появи закону про Державний гімн України на засіданні парламенту 22 травня 2012 року проблема оновлення тексту, затвердженого парламентом IV скликання, знову нагадала про себе. Наближалось 150-річчя з дня написання гімну України, ювілей якого планувалося відзначити в незалежній Україні. У ході засідання народний депутат В. Яворівський опосередковано торкнувся питання громадського попиту на видозміну тексту Державного гімну України. Але, на думку В. Яворівського: «...це не та проблема, яку сьогодні потрібно вирішувати» [11].

Через три роки 14 січня 2015 року під час засідання Верховної Ради постало питання про відзначення 200-річчя з дня народження Михайла Вербицького. Народний депутат від Блоку Петра Порошенка **Оксана Юринець (н. 1978 р.)**, повідомляючи своїх колег про характер з нагоди урочистостей, торкаючись змісту Державного гімну України, повідомила, що «... історія виправляється, і ми все ж таки в майбутньому будемо його співати не з сумом, як сьогодні ми це робимо у шану нашим героям, а з гордістю і посмішкою, дивлячись впевнено у майбутнє» [12]. Резюмуючи позицію пані О. Юринець, її колега по фракції **Микола Томенко (н. 1964 р.)** закликав «... усіх «гімнотворців», які хочуть змінити гімн, в цьому році не змінювати гімн. Співаймо гімн так, як він є, і шануймо його» [12]! У своїй промові з трибуни парламенту 9 квітня 2015 р. президент Польщі **Броніслав Комаровський (н. 1952 р.)** несподівано

похвалив текст Держаного гімну України, наголосив: «Ви маєте прекрасний Гімн. Бажаю вам, щоб він вас вів до перемоги» [14].

Отже, процедура ухвалення Верховною Радою України в березні 2003 року текстологічної складової гімну нашої країни є непересічною подією. Її знаковість стала індикатором складних політичних процесів, що відбувалися в часи завершення другої президентської каденції Леоніда Кучми. На превеликий жаль, амбіції та волюнтаризм тогочасних політиків не дозволив їм зрозуміти глибинний символізм та величезне духовне значення рядків українського гімну, затвердженого кваліфіковано, по рознарядці, у недосконалому та куцоному вигляді. Недоусвідомлений та поспіхом ухвалений текст Державного гімну України став своєрідним історичним кодом подальшого розвитку держави та суспільства на багато років уперед. Удосконалення та зміна його текстологічної складової, вочевидь, була не актуальною для Президента Віктора Ющенка, нецікавою та неприбутковою для Президента Віктора Януковича і навряд чи найближчим часом приверне увагу нинішнього Президента – Петра Порошенка.

У подальші роки Україна переживе калейдоскопічну зміну влади, спроби реформ, два майдани – дві революції. Прагнення до європейської інтеграції стане приводом до агресивних кроків північного сусіда з перспективою втрати країною незалежності. Як покаже історія, відмова від антагоністичних рядків другого куплета гімну не забезпечить Україну від воєнно-політичної конфронтації з Російською Федерацією. Співаючи гімн і поринувши у вир боротьби за свою свободу, українці вкотре, зі зброєю в руках, мають довести невмирущість та незнищенність «ні своєї слави, ні своєї волі»...

Додаток 1

Проект Закону про Державний Гімн України народного депутата України В. О. Лещенка

Проект
Вноситься народним депутатом
України Лещенком В. О.

ЗАКОН УКРАЇНИ «Про Державний Гімн України»

Стаття 1. Державним Гімном України є гімн України на музику авторського колективу під керівництвом Антона Лебединця зі словами Михайла Туша у такій редакції:

*Живи, Україно, незламна і сильна,
Єдною і згуртовує оновлений люд.
Між рівними рівна, між вільними вільна,
Про пращурів славних своїх не забудь.
Слава борцям за свободу та волю,
Слава Вітчизні на віки-віків!
Живи, Україно, на радість народу
В ім'я нових звершень дочок та синів.
В обтяжливих ярмах плекала надію,
Завжди надихала на подвиг новий,
Дитячому серцю щепила ти віру
В освячений духом і правдою дім.
Слава борцям за свободу та волю,
Слава Вітчизні на віки-віків!
Живи, Україно, на радість народу
В ім'я нових звершень дочок та синів.
Міцніше тримай в руках стяг перемоги,
Даруй щедрий вжинок нащадкам своїм,*

Нехай живе вічно братерство і воля,
 Щасливої долі ми зичимо всім.
 Слава борцям за свободу та волю,
 Слава Вітчизні на віки-віків!
 Живи, Україно, на радість народу
 В ім'я нових звершень дочок та синів.
 Нехай сивочолий Дніпро нагадає
 Про те, що є в світі куточок земний,
 Де сонячний промінь зоріє і сяє,
 Де дух непокори одвічно живий.
 Слава борцям за свободу та волю,
 Слава Вітчизні на віки-віків!
 Живи, Україно, на радість народу
 В ім'я нових звершень дочок та синів.

Стаття 2. Всі урочисті заходи загальнодержавного значення розпочинаються і закінчуються виконанням Державного Гімну України.

В обов'язковому порядку має виконуватися Державний Гімн України:

- на початку роботи і при закритті чергових сесій Верховної Ради України;
- на початку церемонії вступу на посаду Президента України та після закінчення її урочистої частини;

- о 0 годині 00 хвилин 1 січня кожного року;

- у дні державних свят;

- перед початком мовлення телерадіостанцій незалежно від їх форм власності;

- на початку і при закінченні щоденної державної радіотрансляції.

Стаття 3. Вивчення тексту і музики Державного Гімну України включається до програм загальноосвітніх навчальних закладів України незалежно від їх форм власності.

Стаття 4. Глум над Державним Гімном України тягне за собою кримінальну відповідальність згідно чинного законодавства України.

Стаття 5. Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування.

[2].

Додаток 2

РОЗГЛЯД ПИТАННЯ ПОРЯДКУ ДЕННОГО: 1073 Проект Закону про Державний Гімн України

04.03.2003 р.	
11:04:01	Леценко Володимир Олексійович
11:04:57	Поіменне голосування про відведення 1 години для розгляду питання про Державний Гімн України (№1073) (За-164 Проти-1 Утрималось-3 Не голосувало-258) Рішення не прийняте
11:05:27	Леценко Володимир Олексійович
11:11:20	Майстришин Володимир Якович
11:11:35	Соломатін Юрій Петрович
11:13:34	Масенко Олександр Миколайович
11:14:46	Мельничук Михайло Васильович
11:15:00	Бокій Іван Сидорович

11:16:30	<i>Мовчан Павло Михайлович</i>
11:17:29	<i>Асадчев Валерій Михайлович</i>
11:19:02	<i>Лук'яненко Левко Григорович</i>
11:25:05	<i>Соломатін Юрій Петрович</i>
11:25:16	<i>Мишура Валерій Дмитрович</i>
11:28:39	<i>Ременюк Олексій Іванович</i>
11:34:13	<i>Таран Віктор Васильович</i>
11:35:47	<i>Костинюк Богдан Іванович</i>
11:36:49	<i>Кравченко Микола Васильович</i>
11:36:59	<i>Олійник Борис Ілліч</i>
11:39:15	<i>Кармазін Юрій Анатолійович</i>
11:43:53	<i>Олуйко Віталій Миколайович</i>
11:44:15	<i>Олуйко Віталій Миколайович</i>
11:48:22	<i>Яворівський Володимир Олександрович</i>
11:51:56	<i>Гінзбург Ольга Петрівна</i>
11:55:42	<i>Шкіль Андрій Васильович</i>
11:59:22	<i>Кириленко В'ячеслав Анатолійович</i>
12:02:43	<i>Заєць Іван Олександрович</i>
06.03.2003 р.	
12:35:42	<i>Матвієнко Анатолій Сергійович</i>
12:38:58	<i>Мартинюк Адам Іванович</i>
12:41:06	<i>Асадчев Валерій Михайлович</i>
12:43:04	<i>Грачев Олег Олексійович</i>
12:44:08	<i>Шкіль Андрій Васильович</i>
12:45:40	Поіменне голосування про Проект Закону про Державний Гімн України (№1073) – за основу (За-62 Проти-43 Утрималось-2 Не голосувало-323) Рішення не прийняте
12:47:03	<i>Лук'яненко Левко Григорович</i>
12:48:31	Поіменне голосування про Проект Закону про Державний Гімн України (№1073-2) – за основу (За-326 Проти-58 Утрималось-1 Не голосувало-46) Рішення прийняте
12:50:13	Поіменне голосування про Проект Закону про Державний Гімн України (№1073-2) – в цілому (За-334 Проти-56 Утрималось-0 Не голосувало-43) Рішення прийняте
12:50:38	<i>Лещенко Володимир Олексійович</i>

[8].

**Проект Закону про Державний Гімн України
народного депутата Л. Г. Лук'яненка**

**Текст законопроекту та супровідні документи:
Проект Закону 20.06.2002**

НАРОДНИЙ ДЕПУТАТ УКРАЇНИ

« _____ » _____ 2002 р.
№ _____

*ПРОЕКТ
вноситься народним депутатом України
– Лук'яненком Левком Григоровичем,
Фракція Блоку Юлії Тимошенко*

**Закон України
Про Державний Гімн України**

Цей закон встановлює опис і регламентує порядок виконання Державного Гімну України та поведінку громадян України під час виконання Державного Гімну України.

Стаття 1. Державний Гімн України – це національний гімн на музику Михайла Вербицького із словами першого і другого куплету та приспіву пісні Павла Чубинського «Ще не вмерла Україна»:

*«Ще не вмерла України і слава, і воля,
Ще нам, браття молодії, усміхнеться доля.
Згинуть наші вороженьки, як роса на сонці.
Запануєм і ми, браття, у своїй сторонці.*

Приспів:

*Душу й тіло ми положим за нашу свободу,
І покажем, що ми, браття, козацького роду.*

*А завзяття, праця щира свого ще докаже,
Ще ся волі в Україні піснь гучна розляже,
За Карпати відоб'ється, згомонить степами,
України слава стане поміж народами.*

Приспів».

Стаття 2. Державний Гімн України повинен виконуватися:

- під час офіційної церемонії підйому Державного прапора України;
- при відкритті і закритті сесій Верховної Ради України, Верховної Ради АР Крим, обласних, міських, районних, сільських, селищних рад;
- на початку церемонії вступу на посаду Президента України та після складання ним присяги;
- під час церемонії зустрічей і проводжань голів іноземних держав та глав урядів іноземних держав, які відвідують (або відвідували) Україну з офіційним візитом;
- на початку відкриття і при закритті урочистих зборів (військових парадів), які

присвячені державним святам України та іншим урочистим заходам, що проводяться органами державної влади й органами місцевого самоврядування;

Стаття 3. Державний Гімн України може виконуватися:

- під час відкриття пам'ятників і пам'ятних знаків видатним державним подіям та державним діячам;

- під час інших урочистих заходів, що проводяться навчальними закладами освіти, політичними партіями, об'єднаннями громадян;

- при проведенні спортивних змагань відповідно до регламенту, за яким вони проводяться.

Стаття 4. Державний Гімн України повинен транслюватися всіма телекомпаніями і радіомовними компаніями, які ліцензовані в Україні, незалежно від їх підпорядкування та форм власності:

- о 0 годині 00 хвилин – 1 січня кожного року;

- у дні державних свят – перед початком радіо та телевізійного мовлення;

- щодня – перед початком і перед закінченням радіо та телевізійного мовлення, а при цілодобовому радіо та телевізійному мовленні – о шостій та двадцять четвертій годині за місцевим часом.

Стаття 5. Виконання та трансляція Державного Гімну України у військових частинах, воєнізованих формуваннях, на військових кораблях і суднах регулюється статутами Збройних Сил України та статутами воєнізованих формувань.

Стаття 6. При проведенні офіційних заходів на території іноземних держав виконання Державного Гімну України здійснюється згідно відповідних норм, встановлених Міністерством закордонних справ України з урахуванням традицій країни перебування.

Стаття 7. При привселюдному виконанні чи трансляції Державного Гімну України присутні вислуховують його стоячи, а чоловіки – струнко, без головних уборів, військові та службовці відомчих органів, які за статутом мають право носити відомчу уніформу при наявності головного убору, віддають честь прикладанням правої руки до правої сторони головного убору на рівні кокарди.

Стаття 8. Вивчення тексту напам'ять та музики Державного Гімну України, історії його написання включається до навчального плану у всіх без винятку навчальних закладах України.

Стаття 9. Особи, винні в порушенні вимог, встановлених цих Законом, а також такі, що вчинили наругу над Державним Гімном України, несуть відповідальність згідно з законодавством України.

Стаття 10. Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування.

Президент України

Л. Кучма

[3].

Проект Закону про Державний Гімн України Президента
Л. Д. Кучми

ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ

Відповідно до статті 93 Конституції України подаю на розгляд Верховної Ради України проекти Законів України «Про великий Державний Герб України» та «Про Державний Гімн України».

Прочу розглянути їх як невідкладні позачергово.

Під час розгляду проектів Законів на пленарному засіданні Верховної Ради України доповідатиме Міністр культури і мистецтв України Ю. Богуцький.

Л. КУЧМА

ЗАКОН УКРАЇНИ
Про Державний Гімн України

Стаття 1. Державним Гімном України є національний гімн на музику М. Вербицького зі словами першого куплету та приспіву твору П. Чубинського в такій редакції:

*«Ще не вмерла України і слава, і воля,
Ще нам, браття молодії, усміхнеться доля.
Згинуть наші воріженьки, як роса на сонці.
Запануєм і ми, браття, у своїй сторонці.
Душу й тіло ми положим за нашу свободу,
І покажем, що ми, браття, козацького роду».*

Стаття 2. Встановити, що урочисті заходи загальнодержавного значення розпочинаються і закінчуються виконанням Державного Гімну України.

Музичне виконання Державного Гімну України здійснюється під час проведення офіційних державних церемоній та інших заходів.

Стаття 3. Глум над Державним Гімном України тягне за собою відповідальність, передбачену законодавством.

Стаття 4. Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування.

Президент України

Л. КУЧМА

[7].

**ПОРІВНЯЛЬНА ТАБЛИЦЯ БАЗОВОГО, ТА ЗАПРОПОНОВАНИХ ДО ЗАТВЕРДЖЕННЯ В БЕРЕЗНІ 2003 Р.,
ВАРІАНТІВ ТЕКСТУ ДЕРЖАНОГО ГІМНУ УКРАЇНИ**

<p align="center">«Пострадянський» Проект № 1073 депутата В. О. Лещенка Слова М. Тіша. Музика А. Лебединця</p>	<p align="center">«Без другого куплету» Проект № 1073-1 депутата Л.Г. Лук'яненка Слова П. Чубинського Музика М. Вербицького</p>	<p align="center">«Одна третина» Проект №1073-2 Президента Л.Д. Кучми Слова П. Чубинського Музика М. Вербицького</p>	<p align="center">«Національний гімн України» Один з варіантів тексту гімну XIX ст, частково використаний в якості сталону Слова П. Чубинського, С. Даниловича. Музика М. Вербицького</p>
<p>Живи, Україно, незламна і сильна, Єдина і згуртовані оновлений люд. Між рівними рівна, між вільними вільна, Про працюрів славних своїх не забудь.</p> <p>Приспів: <i>Слава борцям за свободу та волю, Слава Вітчизні на віки-віків! Живи, Україно, на радість народу В ім'я нових звершень дочок та синів.</i></p> <p>В обтяжливих ярямах плекала надію, Завжди надихала на подвиг новий, Дитячому серцю щепила ти віру В осяячений духом і правдою дим.</p> <p>Приспів: <i>Слава борцям за свободу та волю, Слава Вітчизні на віки-віків! Живи, Україно, на радість народу В ім'я нових звершень дочок та синів.</i></p> <p>Мініше тримай в руках стяг перемоги, Даруй щедрій вжикнок нащадкам своїм, Нехай живе вічно братерство і воля, Щасливої долі ми зичимо всім.</p> <p>Приспів: Нехай сивочолий Дніпро нагадає Про те, що є в світі куточок земний, Де сонячний промінь зоріє і сяє, Де дух непокори одвічно живий.</p> <p>Приспів:</p>	<p>Ще не вмерла України і слава, і воля, Ще нам, браття молодії, Усміхнеться доля. Згинуть наші вороженьки, Як роса на сонці. Запануєм і ми, браття, У своїй сторонці.</p> <p>Приспів: <i>Душу й тіло ми положим за нашу свободу, І покажем, що ми, браття, козацького роду.</i></p> <p>А завзяття, праця щира свого ще докаже, Ще ся вол в Україні піснь гучна розляже, За Карпати відоб'ється, зтомонить степами, України слава стане поміж народами.</p> <p>Приспів: <i>Душу й тіло ми положим за нашу свободу, І покажем, що ми, браття, козацького роду.</i></p>	<p>Ще не вмерла України і слава, і воля, Ще нам, браття молодії, Усміхнеться доля. Згинуть наші воріженьки, Як роса на сонці. Запануєм і ми, браття, у своїй сторонці.</p> <p>Приспів: <i>Душу й тіло ми положим за нашу свободу, І покажем, що ми, браття, козацького роду.</i></p>	<p>Ще не вмерла України, ні слава, ні воля. Ще нам, браття молодії, усміхнеться доля. Згинуть наші вороженьки, як роса на сонці, Запануєм і ми, браття, у своїй сторонці.</p> <p>Приспів <i>Душу, тіло ми положим за нашу свободу, І покажем, що ми, браття, козацького роду.</i></p> <p>Станем, браття, в бій кривавий від Сяну до Дону, В ріднім краю панувати не дамо нікому; Чорне море ще всміхнеться, Ще у нашій Україні доленька настане.</p> <p>Приспів <i>Душу, тіло ми положим за нашу свободу, І покажем, що ми, браття, козацького роду.</i></p> <p>А завзяття, праця щира свого ще докаже, Ще ся вол в Україні піснь гучна розляже, За Карпати відоб'ється, зтомонить степами, України слава стане поміж народами.</p> <p>Приспів <i>Душу, тіло ми положим за нашу свободу, І покажем, що ми, браття, козацького роду.</i></p>

[Таблицю складено авторами на підставі 4; 14; 30-31].

ЗАКОН УКРАЇНИ
Про Державний Гімн України

(Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, N 24, ст. 163)

Стаття 1. Державним Гімном України є національний гімн на музику М. Вербицького із словами першого куплету та приспіву твору П. Чубинського в такій редакції:

«Ще не вмерла України і слава, і воля,
Ще нам, браття молодії, усміхнеться доля.
Згинуть наші воріженьки, як роса на сонці.
Запануєм і ми, браття, у своїй сторонці.

Приспів:

Душу й тіло ми положим за нашу свободу,
І покажем, що ми, браття, козацького роду».

Стаття 2. Встановити, що урочисті заходи загальнодержавного значення розпочинаються і закінчуються виконанням Державного Гімну України.

Музичне виконання Державного Гімну України здійснюється під час проведення офіційних державних церемоній та інших заходів.

Стаття 3. Наруга над Державним Гімном України тягне за собою відповідальність, передбачену законом.

Стаття 4. Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування.

Президент України

Л. КУЧМА

м. Київ, 6 березня 2003 року
N 602-IV

[19].

Додаток 6

**Оригінальний текст вірша «Ще не вмерла Україна»
Павла Чубинського, написаного ним у вересні 1862 р.**

Ще не вмерла Україна,
И слава, и воля,
Ще намъ, браття-молодці,
Усміхнеться доля!
Згинуть наші вороги,
Якъ роса на сонці;
Запануємъ, браття, й ми
У своїй сторонці.

Душу, тіло ми положимъ
За свою свободу
И покажемъ, що ми, браття,
Козацького роду.

Гей-гей, браття миле,
Нумо братися за діло!
Гей-гей, пора встати,
Пора волю добувати.

Наливайко, Залізняка,
И Тарась Трясило
Кличуть нас изъ-за могиль
На святее діло.
Изгадаймо славу смерть
Лицарства-козацтва,
Щобъ не втратить марно намъ
Своего юнацтва.

Душу, тіло ми положимъ
За свою свободу
И покажемъ, що ми, браття,
Козацького роду.
Гей-гей, браття миле,
Нумо братися за діло!
Гей-гей, пора встати,
Пора волю добувати.

Ой Богдане. Богдане,
Славний нашъ гетьмане!
На-що віддавъ Україну
Москалямъ поганимъ?!
Щобъ вернути її честь,
Ляжемъ головами,
Нзовемся України
Вірними синами!

Душу, тіло ми положимъ
За свою свободу
И покажемъ, що ми, браття,
Козацького роду.

Гей-гей, браття миле,
Нумо братися за діло!
Гей-гей, пора встати,
Пора волю добувати.

Наші братя Славяне
Вже за зброю взялись;
Не дїжде ніхто, щобъ ми
По-заду зістались.
Поєднаємось разомъ всі,
Братчики-Славяне:
Нехай гинуть вороги,
Най воля настане!

Душу, тіло ми положимъ
За свою свободу
И покажемъ, що ми, браття,
Козацького роду.
Гей-гей, браття миле,
Нумо братися за діло!
Гей-гей, пора встати,
Пора волю добувати.

[16].

1. Бондаренко К. П. Леонид Кучма. Портрет на фоне епохи / К. П. Бондаренко; Київ. ін-т пробл. упр. ім. Горшеніна. — Х. : Фолио, 2007. — 636 с.

2. Верховна Рада України. Офіційний сайт. Картка законопроекту. Проект Закону 22.05.2002 . — doc_21830(2).rtf [Електронний ресурс]. — Режим доступу до тексту законопроекту: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=1. — 5.03.16.

3. Верховна Рада України. Офіційний сайт. Картка законопроекту. Проект Закону 20.06.2002 . — doc_22288(1).rtf [Електронний ресурс]. — Режим доступу до тексту законопроекту: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=12560. — 5.03.16.

4. Верховна Рада України. Офіційний сайт. Картка законопроекту. Проект Закону 26.09.2002 . — doc_24170(1).rtf [Електронний ресурс]. — Режим доступу до тексту законопроекту: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=13181. — 4.03.16.

5. Верховна Рада України. Офіційний сайт. Картка законопроекту. Проект Закону про Державний Гімн України від 23.05.2002 (1073). Опрацювання комітетами [Електронний ресурс]. — Режим доступу до сайту: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=1073&skl=5. — Заголовок з екрану. — 4.03.16.

6. Верховна Рада України. Офіційний сайт. Картка законопроекту. Проект Закону про Державний Гімн України від 20.06.2002 (1073-1). Опрацювання комітетами [Електронний ресурс]. — Режим доступу до сайту: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=12560. — Заголовок з екрану. — 4.03.16.

7. Верховна Рада України. Офіційний сайт. Картка законопроекту. Проект Закону про Державний Гімн України від 26.09.2002 (1073-2). Опрацювання комітетами [Електронний ресурс]. — Режим доступу до сайту: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=13181. — Заголовок з екрану. — 4.03.16.

8. Верховна Рада України. Офіційний сайт. Розгляд питання порядку денного 1073 Проект Закону про Державний Гімн України [Електронний ресурс]. — Режим доступу до сайту: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/radan_gs09/ns_arh_golos?g_id=440604&n_skl=4. — Заголовок з екрану. — 7.03.16.

9. Верховна Рада України. Офіційний сайт. Стенограма пленарного засідання 4 березня 2003 року. Засідання тринадцяте [Електронний ресурс]. — Режим доступу до стенограми: <http://portal.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/1595.html>. — Заголовок з екрану. — 5.03.16.
10. Верховна Рада України. Офіційний сайт. Стенограма пленарного засідання 6 березня 2003 року. Засідання шістнадцяте [Електронний ресурс]. — Режим доступу до стенограми: <http://portal.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/1598.html>. — Заголовок з екрану. — 6.03.16.
11. Верховна Рада України. Офіційний сайт. Стенограма пленарного засідання 22 травня 2012 року. Засідання тридцять восьме [Електронний ресурс]. — Режим доступу до стенограми: <http://portal.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/1280.html>. — Заголовок з екрану. — 6.03.16.
12. Верховна Рада України. Офіційний сайт. Стенограма пленарного засідання 14 січня 2015 року. Засідання тринадцяте [Електронний ресурс]. — Режим доступу до стенограми: <http://portal.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/5755.html>. — Заголовок з екрану. — 6.03.16.
13. Верховна Рада України. Офіційний сайт. Проект закону про Державний Гімн України [Електронний ресурс]. — Режим доступу до сайту: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/radan_gs09/ns_arh_sh?id_fakt=1072404&nom_s=3&n_skl=4. — Заголовок з екрану. — 7.03.16.
14. Верховна Рада України. Офіційний сайт. Стенограма пленарного засідання 9 квітня 2015 року. Засідання двадцять п'яте [Електронний ресурс]. — Режим доступу до стенограми: <http://portal.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/5842.html>. — Заголовок з екрану. — 5.03.16.
15. Гальчинський А. С. Нотатки радника Президента. Десять років з Президентом Леонідом Кучмою / А. С. Гальчинський. — К. : Либідь, 2013. — 583 с.
16. Гімн України [Електронний ресурс]. — Режим доступу до тексту: https://uk.wikipedia.org/wiki/Гімн_України#/media/File:Anthem_Ukraine_1863.jpg. — Заголовок з екрану. — 5.03.16.
17. Голибард Є. І. Кучмізм і кучмономіка: документальна оповідь про афери корумпованої влади / Є. І. Голибард. — Ч. 1. — К. : Пульсари, 2005. — 511 с.
18. Жулинський М., Сліпушко О. Віктор Ющенко: випробування владою / М. Жулинський, О. Сліпушко. — Харків : Фоліо, 2005. — 414 с.
19. Закон України про Державний Гімн України // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 24. — С. 163
20. Конституція України. — Х. : Одісей, 1996. — 56 с.
21. Корж Г. П. Леонид Кучма: настоящая биография второго Президента Украины / Г. П. Корж. — Х. : Фолио, 2005. — 413 с.
22. Кучма Л. Д. Україна – не Росія [Пер. з рос.] / Л. Д. Кучма. — М. : Время, 2004. — 558 с.
23. Кучма Л. Д. Своїм шляхом: роздуми про економічні реформи в Україні / Л. Д. Кучма. — К. : Ін Юре, 2004. — 379 с.
24. Кучма Л. Д. Кроки становлення національної економіки, 1994 – 2004 роки: доп. та виступи Президента України, офіц. док.: у 2 кн. — Кн. 2. Утвердження механізмів сталого розвитку. Системне поглиблення трансформаційних реформ. — 2000 – 2004 роки / Л. Д. Кучма. — К. : Либідь, 2008. — 544 с.
25. Кучма Л. Д. Зламана десятиліття / Л. Кучма. — К. : Інформаційні системи, 2010. — 559 с.
26. Литвин В. М. Україна: хроніка поступу, 2001-2010 / В. Литвин; Нац. акад. наук України, Ін-т історії України. — К. : Наукова думка, 2011. — 406 с.
27. Проект Закону про Державний Гімн України народного депутата України В. О. Лещенка [Електронний ресурс]. — Режим доступу до законопроекту: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=1073&skl=5. — Заголовок з екрану. — 7.03.16.
28. Проект Закону про Державний Гімн України народного депутата Л. Г. Лук'яненка [Електронний ресурс]. — Режим доступу до законопроекту: <http://>

w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=1073-1&skl=5. — Заголовок з екрану. — 7. 03.16.

29. Проект Закону про Державний Гімн України Президента Л. Д. Кучми [Електронний ресурс]. — Режим доступу до законопроекту: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=1073-2&skl=5. — Заголовок з екрану. — 7. 03.16.

30. Український інститут національної пам'яті. Державний Гімн України [Електронний ресурс]. — Режим доступу до сайту: <http://www.memory.gov.ua/publication/derzhavni-gimn-ukraini>. — Заголовок з екрану. — 8. 03.16.

31. Ще не вмерла Україна! Вікіпедія. Вільна енциклопедія [Електронний ресурс]. — Режим доступу до сайту: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A9%D0%B5_%D0%BD%D0%B5_%D0%B2%D0%BC%D0%B5%D1%80%D0%BB%D0%B0_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B0. — Заголовок з екрану. — 7. 03.16.

32. Ющенко В. А. 100 днів президентства: пряма мова / [Упоряд.: О. Д. Яневський]. — Харків.: Фоліо, 2005. — 223 с.

33. Ющенко В. А. До нації: вибрані промови / В. Ющенко. — К.: НІСД, 2010. — 462 с.

34. Ющенко В. А. Недержавні таємниці: нотатки на берегах пам'яті / В. Ющенко; літ. запис та упоряд. О. Зінченка. — Х.: Фоліо, 2014. — 511 с.

35. Янукович В.Ф. Як Україні далі жити: статті, виступи, роздуми / В. Янукович. — К.: Дизайн Принт, 2008. — 306 с.

Салтан А. Н., Салтан Н. Н. «Живи Украина несокрушимая и могучая»... Парламентские дебаты вокруг утверждения текста Государственного гимна Украины 4 и 6 марта 2003 года.

Рассмотрен процесс утверждения текста Государственного гимна Украины в марте 2003 года. Осуществлен текстологический анализ стенограммы заседания Верховного Совета Украины, что позволило понять позицию отдельных государственных деятелей относительно содержательной стороны украинского гимна.

Мониторинг политических дебатов, зафиксированных в документе, выявил довольно неоднозначную позицию украинских политиков относительно фундаментальных общественных и государственных принципов дальнейшего существования своей Родины.

Авторы статьи пришли к выводу, что согласование текста Государственного гимна нашей страны в существующем варианте непосредственным образом повлияло на судьбу всего украинского государства в последующие периоды новейшей истории.

Ключевые слова: альтернатива, Верховный Совет Украины, Государственный гимн, народные депутаты, парламентские дебаты, пленарное заседание, политический компромисс.

Saltan N.M., Saltan O.M. «Live Ukraine indestructible and mighty»... Parliamentary debates about the approval of the text of a national anthem of Ukraine on March 4th and 6th 2003.

Process of the approval of the text of a national anthem of Ukraine in March 2003 is considered. The textual analysis of the shorthand report of a meeting of the Supreme Council of Ukraine, to that allowed to understand a position of certain statesmen, relating substantial party of the Ukrainian anthem is carried out.

Monitoring of the political debates recorded in the document revealed quite ambiguous position of the Ukrainian politicians, relating fundamental public and state principles of further existence of the homeland.

The authors came to a conclusion that coordination of the text of a national anthem of our country in the existing option, directly affected destiny of all Ukrainian state during the subsequent periods of the contemporary history.

Keywords: alternative, Supreme Council of Ukraine, national anthem, public deputies, parliamentary debates, plenary session, political compromise.